

КРИТЕРІЇ СФОРМОВАНOSTІ ТВОРЧИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНИХ ІГОР У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Постановка проблеми. Необхідність упровадження спеціально організованого педагогічного впливу в межах навчального процесу потребує розробки системи критеріїв і показників для виявлення кількісного та якісного рівня сформованості педагогічного явища.

Підвалини підходу до з'ясування критеріїв аналізу творчої діяльності молодшими школярами лежать у теорії діяльності (П. Анохін, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, П. Гальперін), моделях формування вмінь, зокрема творчих (Ю. Бабанський, А. Бобров, О. Бурак, Г. Люблінська, В. Оконь, О. Савченко, А. Усова, В. Кулько, С. Сисоєва), положеннях теорії та методики творчого виховання дітей (Л. Виготський, А. Лук, В. Моляко, Я. Пономар'єв, В. Роменець, Дж. Айял, Е. д. Боно) та ідеях педагогічних технологій навчання творчості (Ю. Азаров, Н. Ветлугіна, І. Волков, О. Матюшкін, Ю. Нікітін, В. Сухомлинський, В. Шубинський, О. Юдіна, Б. Яворський). На формування системи критеріїв визначення успішності формування творчих умінь школярів вплинули положення методології гри (Е. Берн, К. Грос, Д. Ельконін, В. Зеньківський, Й. Хейзинга) і праці фахівців з опанування творчістю засобами ігрових методів навчання й виховання (Ш. Амонашвілі, В. Букатов, О. Газман, О. Дьяченко, О. Єршова, Н. Харитонова). При розробці критеріїв педагогічного експерименту ми врахували й вимоги до організації педагогічних досліджень (Ю. Бабанський, В. Загвазінський, О. Рудницька, А. Болгарський й ін.).

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування системи критеріїв формування творчих умінь молодших школярів засобами музичних ігор у навчальному процесі.

Виклад основного матеріалу. Особливості теми дослідження вимагали додержання ряду умов, які впливали на отримання об'єктивної оцінки ступня сформованості творчих умінь, а саме: а) кількість оцінюваних якостей мала бути достатньою для забезпечення найбільш повного обліку всіх складових здійснення творчого акту; б) кожна оцінювана якість мала бути виражена однозначно і зрозуміло; в) процес оцінювання мав бути технологічним і послідовним.

У педагогічній науці доведено, що система показників опанування уміннями творчо діяти будується на основі вимог стандартів навчання. Вона має бути валідною (відповідати вимогам стандарту), надійною (підтверджувати практику) та об'єктивною (незалежною від особистості дослідника). Оскільки творчі вміння генетично походять і базуються на основі загальнопізнавальних умінь (такі стають творчими в процесі творчої діяльності), то ознаки, критерії та показники перших є притаманними і решті творчих умінь. Одночасно творчі вміння мають власну міру для визначення відповідності об'єктивній дійсності.

Визначення принципів засад теорії творчої діяльності дозволило зробити висновок: якщо діяльність, як одна з найбільш загальних категорій, що вбирає світ різних явищ та процесів, визначається категоріями мети, засобу та результату – творчість має розглядатися за відповідними критеріями. Традиційно творчу діяльність визначають за трьома критеріями: за *результатом* (оцінюють продукт – він оригінальний; раніше не відомий; принципово схожий з еталоном, стандартний, репродукція); за *способом отримання результату* (оцінюють шлях до мети – він є неповторним через оригінальну ідею, принципово нову дію, невідому комбінацію відомих прийомів чи шаблонний, прототип); за *ступенем соціальної цінності* (результат є визначним для суспільства; є двигуном прогресу для певної соціальної групи; кроком розвитку конкретної творчої особи; є засобом кількісного накопичення умов для наступних перетворень).

Дослідження процесу формування творчих умінь молодших школярів наполягало на виокремленні трьох стратегічних напрямів:

- інтегративна установка учнів на проектування творчого результату і відповідних йому творчих дій, що потребують умінь у діапазоні від пошуку і формулювання мети творчості через синтез значного обсягу інформації та прогнозування шляху до мети (уявлення більш-менш зрозумілої картини кінцевого стану ситуації, результату, себе в ній) до вмотивування на виконання спланованих дій (домінує внутрішній план дій – інтелектуальна творчість);

- виконання творчих дій із реалізації плану – практичні дії з залученням усіх видів ресурсів (інтелектуальних, практичних, емоційних, матеріальних, інформаційних) у діапазоні від самоорганізації на творчість до логічного завершення творчого процесу й отримання творчого продукту (переважає зовнішній план реалізації дій – безпосередньо творіння);

- оцінно-рефлексивні дії – оцінка результату діяльності в діапазоні від аналізу здійсненого контролю на проміжних етапах творчості до отримання продукту і до кристалізації можливої нової мети, завдяки спонукальним властивостям результату творчої діяльності (домінує внутрішній план виконуваних дій – перегляд «кінострічки» створеного й пережитого).

З огляду на вивчення сутності досліджуваного явища і виокремлених у теоретичному розділі видів творчих умінь, було визначено критеріями сформованості творчих умінь молодших школярів:

- сформованість установчо-результативних творчих умінь (спроможність реалізувати вміння, що обумовлені метою творчої діяльності – продуктом);

- сформованість процесуально-технологічних творчих умінь (спроможність здійснити творчий акт як систему етапів, процесів, результатом якого є отримання творчого продукту);

- сформованість оцінно-рефлексивних творчих умінь школярів (спроможність визначити міру усвідомлення здійсненого творчого процесу в цілому, цінність його, отриманого творчого продукту і власних творчих дій на шляху до реалізації задуму і як конструкторів майбутніх творчих дій).

У такий спосіб синкретичний інтегративний процес творчості можна було уявити сумою фрагментів творчої діяльності – проектування (перший критерій), планування й забезпечення перебігу творчої діяльності (другий критерій) та діагностики результатів її (третій критерій), що відповідає виведеним П. Гальперінім і Н. Талізінною компонентам структури дії (мотиваційна, орієнтовна, виконавська, контрольна).

Важливим моментом у з'ясуванні критеріїв і показників для оцінних суджень про результати надбаних творчих умінь є розуміння, що характер виконання творчих робіт (самостійність, темп, інтенсивність, мобілізація, емоційність) молодшими школярами є стільки ж суттєвим, скільки і безпосередньо сам результат творчості та проявлені особистісні риси.

Розробляючи показники рівня сформованості *установчо-результативних* творчих умінь, ми брали до уваги залежність ефективності надбання даних умінь від усвідомлення учнем ознак творчої діяльності з боку проектування продукту як втілення генеральної мети, орієнтуру й результату творчої діяльності. Виходимо зі стверджень: мета є образ передбачуваного результату; продуктивна діяльність можлива лише за уявлення учня про мету і спрямування на неї; сама дія у складі вміння контролюється метою; метою може бути створений учнем реальний фізичний предмет, набуті в ході діяльності певні знання, вміння і навички, творчий результат (думка, ідея, теорія, витвір мистецтва).

При виведенні показників даного критерію сформованості творчих умінь школярів враховано принципові засади психології творчості, зокрема моменту установки на творчий процес та «пусковому механізму» його – мотивації. Враховано, що мотив, як виток діяльності, формується в процесі вдосконалення творчих дій. А. Лук виокремлює п'ять етапів перетворення мотивації у творчі дії: потяг, відчуття потреби, бажання, усвідомлення

мети і, нарешті дія. Ідеальний варіант: навчання творчості на основі форманти позитивного емоційного забарвлення та непередбачуваності, найкращим формівником яких є гра.

Враховано і параметри евристичної та креативної діяльності, забезпечення яких веде до інтелектуально-логічних надбань інноваційного характеру. По суті мова йде про вироблення розумової стратегії, яка за переконанням В. Моляко, слугує критерієм творчого мислення. Обґрунтування показників даного критерію виходить із теоретичних висновків, за якими творче мислення виникає в ситуації проблемності, суперечності й несе в собі цю суперечність, наприклад: при структурнім аналізі (ресурсів, перспектив), розробці гіпотез і плану дій, при згортанні й розгортанні інформаційних комплексів, що говорить про гнучкість інтелекту (уміння широко і креативно мислити, переносити уміння в нову ситуацію), оригінальність (генерування оригінальних ідей), оперативність.

Розробляючи показники рівня сформованості *процесуально-технологічних* творчих умінь ми виходили з того, що творчий акт здійснюється за рахунок мобілізації сукупності оперативно-евристичних, процесуально-технічних та організаційно-технічних творчих умінь, які забезпечують перебіг і динаміку процесів творчої діяльності. Ми виходили зі схеми, що процесами реалізації їх є: уміння планувати роботу, подрібнюючи діяльність на покрокові етапи та підбираючи до них оптимальні методи і форми реалізації (в тім числі і вносячи у сценарій певні новації); уміння скласти умови для реалізації проекту та раціонально користуватись видами ресурсів (практичний досвід, робочий час, творчі сили) і досягти бажаного результату.

При визначенні показників рівня сформованості даної групи умінь враховано ствердження П. Симонова про особливу роль творчої уяви та інтуїції на початкових етапах творчості, коли контроль за свідомістю і волею є відсутнім та про визначну роль гри – основну форми розвитку надсвідомості на початкових стадіях онтогенезу, яка, забезпечуючи дитині масу творчих відкриттів у діях, сприяє розвитку усіх її завдатків і здібностей.

Ми врахували ідею про доцільність оцінки процесів творчої діяльності молодших школярів і за категоріями естетики (Ж. Адамар, В. Гейзенберг, О. Мігдал, А. Поттс, П. Симонов), бо продукт, оцінений як гармонічний, «красивий» (у сукупності з іншими критеріями) свідчить про логічність його структури, завершеність форми, глибину розкриття змісту, реалізовану потребу в опануванні певним інформативно-практичним комплексом, що творчим шляхом привів до мети, реалізовану в продукті потребу в ергономічності. У виведенні показників даного критерію ми керувалися переконанням, за яким красиве, як компонент творчого, є умовою художнього розвитку і самовдосконалення людини. Ми орієнтувалися на теоретичні надбання П. Симонова, за яким творча особа стоїть ближче до краси оточуючого світу, бо «акумулює в собі еталони гармонічного, доцільного, організованого, щоб надсвідомість відкрила в об'єкті риси найкращого у своїм роді, відхилення від норми в бік перебільшення цієї норми» [1; с. 341-351]. Процес виходу за межі норми завжди є творчість.

Творець за «законами» краси враховує цілісність, гармонію, ритм, симетрію, доцільність, оптимальність, упорядкованість. У загальному вигляді красиве – це зведення складного до простого. Тож творчу діяльність із результатом вважали гармонічними, красивими, здібність сприймати і відбивати красиве – фактором, інструментом і умовою творчості, здібність бачити й відчувати красиве – творчою здатністю. Цей висновок має принципове значення для моделювання технології навчання молодших школярів творчої діяльності, бо діти прагнуть до естетичного і, як доводять наукові дослідження, ефективно проявляють себе як творці саме в художньо-естетичній сфері, тому ми розглядали дії, процеси, продукти молодших школярів і з позиції естетики (наприклад, гармонічність плану дій, рухів, естетичність продукту діяльності).

Керуючись твердженням, що будь-яка дія людини є мікросистема, яка має «керівний орган», виконавську частину дії та слідкуючий і порівняльний механізм (контрольна частина дії), встановили важливість усвідомлення процесу творіння і контрольних дій

творця. Засвоєння контрольної-оцінної ланки творчої діяльності є умовою розвитку рефлексії молодших школярів, адже творча оцінка може бути стільки ж продуктивною, як і творча ідея.

Оцінні уміння забезпечують процеси оцінки результатів творчих дій та осмислення досвіду здійснення творчої діяльності шляхом зіставлення образу-мети, що прогнозувалася з реальним отриманим продуктом. У такий спосіб творець з'ясує як надбані позитиви (нова інформація, досвід, особистісний ріст), так і розбіжності, суперечності, вади кінцевого продукту, а відтак і вади технології творчого процесу.

Розробляючи діагностичні показники *оцінно-рефлексивних* творчих умінь ми виходили зі ствердження, що: контроль є нагляд за вірністю та повнотою виконання операцій, що входять до складу дій, або порівняння навчальних дій із зовнішнім еталоном (Д. Ельконін); контроль у творчій діяльності буває трьох видів – звітний (за результатом), поопераційний та перспективний. Звітний здійснюється на основі того, досягнута мета чи ні та наскільки якісно виконано дію. Контроль за результатом має сенс при діючому контролі за процесом – за виконавською частиною дії (операції, способи, дії, за допомогою яких отримано результат). Поопераційний (пошуковий) контроль (вищий за звітний) – це корекція діяльності, спостереження за ходом дії, за виконуваною в певний момент дією та входженням у наступну. Паралельно відбувається контроль якості: як виконується дія, чи відповідає вона заданим вимогам. Найдосконалішим є перспективний (плануючий) контроль, за яким діяльність корегується за кілька операцій наперед, або зіставляється наступна діяльність та власні можливості її виконання. Для оцінки результатів творчої діяльності є важливим рефлексивний контроль, покликаний корегувати відповідність образу-плану передуючої дії вихідним умовам задачі. Такий контроль необхідний в разі постави нової задачі, яка потребує перебудови надбаного способу виконання дії В. Репкін.

Виводячи показники *оцінно-рефлексивних* творчих умінь, ми врахували характеристики формування в молодших школярів рефлексивного контролю, який пов'язаний з апробуванням учнями раніше набутого способу предметної дії в нових умовах та з пошуком нового способу дії стосовно до цих умов.

Наводимо зведену таблицю критеріїв та показників творчих умінь молодших школярів.

У цілому, діагностичний процес пізнання рівня сформованості творчих умінь молодших школярів виглядав цілісним ансамблем взаємозалежних компонентів, що дозволяло висловити впевнення: розроблені на основі науково-теоретичного аналізу критерії та показники сформованості творчих умінь учнів початкових класів уможливають педагогічне діагностування стану визначеної проблеми і забезпечать об'єктивний підхід до визначення основних напрямів формування здатностей творчо діяти

Висновки. Розроблені на основі науково-теоретичного аналізу критерії та показники сформованості творчих умінь учнів початкових класів виглядають цілісним ансамблем взаємозалежних компонентів, що уможливить педагогічне діагностування стану визначеної проблеми і забезпечать об'єктивний підхід до визначення основних напрямів формування здатностей творчо діяти.

Критерії та показники сформованості творчих умінь молодших школярів

Критерій	Показники:	Контрольно-установчі запитання:
1	2	3
Сформованість установчо-результативних творчих умінь	<ul style="list-style-type: none"> • бажання створити творчий продукт; • сформульована мета, задум творчості; • пізнання елементів об'єкту творчості та системи їх причинно-наслідкових зв'язків; • обрання варіанту здійснення задуму (форма, засіб, спосіб) та вибір з них найоптимальнішого варіанта; • створення у свідомості моделі образу мети (кінцевого продукту), дії, шляху; • оптимізація конгруентного меті особистісного досвіду (інтелектуальний, емоційний, практичний) і добір ресурсів; • вмотивованість, спрямованість на встановлену мету творчості. 	<ul style="list-style-type: none"> • хочеш творити? Дуже? Як сильно готовий? • що саме створюю; здійсною; отримаю? • які деталі бачиш в об'єкті творчості; які зв'язки, суперечності між ними (прямі, побічні, очевидні, приховані); • як можна здійснити задум? якими способами? Ще якими? А фантастичними? Який з варіантів тобі ближчий? Кращий? Чому?; • яким я бачу (уявляю) образ мети творчості? Яким буде продукт? Яким є процес? • що вмію, знаю для реалізації задуму; що візьму з набутого; робив щось подібне?; є додаткова інформація про об'єкт і мету (цікава, потрібна, побічна); де; хто більше?; • настроєні на мету? бачите її? пам'ятаєте про неї? нічого не завадить? хочете діяти?
Сформованість процесуально-технологічних творчих умінь	<ul style="list-style-type: none"> • складення орієнтовного плану поетапних дій реалізації мети творчості й передбачення їх можливих наслідків; • цілеспрямованість творчої уяви, фантазії, інтуїції дії (спонукати уяву перейти від думки до дії); • описання власних дій процесів, явищ (вербальні і невербальні засоби); • вправність у рухах, здатність до імпровізації дійовими ресурсами; • самостійність виконання дій у слідуванні до мети творчості; • емоційне ставлення до дії, що виконується, відчуття емоційного піднесення, вдоволення від процесу; • результативність (здійснення повного циклу дій за обраним планом) 	<ul style="list-style-type: none"> • як я буду здійснювати задум? Що за чим вчиню? Який буде план? Саме так? Що буде, якщо це здійснити? До чого приведе? • уявіть собі...; перенесіться...; Ви є ... (роль); Що відчуваєте? Як це допомогло? Як би ви були чарівником, як би діяли? • опишіть, що дієте; покажіть; створіть схему; намалюйте; відобразіть, заспівайте; • вмієш? Зручно? Як краще? В якій дії подібні рухи?Ще як вмієш? Як ще можна? • сам можеш? Зовсім сам? Допомога потрібна? Подобається творити самому? • які почуття? Піднесений? У захваті? Творячи, радієш? Цікаво творити? Вже любиш свій предмет творчості? • закінчив? Повністю? Нічого не забув? Це вже продукт? Бажане відбив у ньому?

1	2	3
Сформованість оцінно-рефлексивних творчих умінь	<ul style="list-style-type: none"> • здійснення проміжних контрольно-корекційних дій на етапах творіння; • оцінка результату – кінцевого продукту творчої діяльності; • загальна рефлексія результатів здійсненої творчої діяльності; • пошук інших можливих шляхів, дій чи засобів досягнення мети; • вдосконалення (корекційні, художньо - естетичні, дизайнерські) продукту; • знайти новий смисл у продукті та нову орієнтовну мету для подальшої самостійної творчості. 	<ul style="list-style-type: none"> • зараз що дієш? За цим що? А це треба? Цього хотів? Чи те отримав? • подобається продукт? Що саме? Як саме? За що? Як його вшануєш? А себе? • що відчув; запам'ятав; сподобалося в акті творіння; а бути творцем цікаво? • можна було діяти інакше? Як ще можна було вчинити; діяти? Якби почали знов..; • що зміниш; покращиш? прикрасиш? Як саме? А якби все почали спочатку? • який буде наступний продукт творчості; що створиш? що для цього буде потрібно? Який досвід візьмеш у нову справу? •

Список використаних джерел

1. Симонов П. В. Происхождение духовности / П. В. Симонов, П. М. Ершов, Ю. П. Вяземский. – М. : Наука, 1989. – 352 с.
2. Сисоєва С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня / С. О. Сисоєва. – К. : Поліграфкнига, 1996 – 403 с.
3. Талызина Н. Ф. Формирование познавательной деятельности младших школьников : Кн. для учителя / Н. В. Талызина. – М. : Просвещение, 1988. – 175с.
4. Скворчевська О. В. Ігрові методики роботи з учнями 1-4 класів / О. В. Скворчевська. – Х. : Основа, 2007. – 208 с.
5. Усова А. Формирование учебных умений / А. Усова, А. Бобров. – М. : Знание, 1987. – 80 с.

Шуть М. М.

Критерії сформованості творчих умінь молодших школярів засобами музичних ігор у навчальному процесі

Обґрунтовано систему критеріїв та показників сформованості творчих умінь молодших школярів засобами музичних ігор у навчальному процесі, що уможливають педагогічне діагностування визначеної особистісної характеристики. Окреслено підходи до формування в дітей молодшого шкільного віку здатностей творчо діяти.

Ключові слова: критерій, показник, молодший школяр, творчі вміння, формування творчих умінь, музична гра, сформованість, навчальний процес.

Шуть Н. Н.

Критерии сформированности творческих умений младших школьников средствами музыкальных игр в учебном процессе

Обоснована система критериев и показателей сформированности творческих умений младших школьников средствами музыкальных игр в учебном процессе, что делает возможным педагогическое диагностирование личностной характеристики. Определены

подходы к формированию у детей младшего школьного возраста способностей творчески действовать.

Ключевые слова: критерий, показатель, младший школьник, творческие умения, формирование творческих умений, музыкальная игра, сформированность, учебный процесс.

N. Shyt

Criteria of Formation of Creative Skills of Primary School Students by Means of Music Games during the Classes

In the article the system of criteria of formation of creative skills of primary school children by means of music games during the classes is substantiated.. The approaches to formation of abilities to act creative are determined.

Key words: criteria, primary school student, creative skills, the formation of creative skills, music game, formation, academic year.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2012 р.